GOVERNMENT ORIENTAL MANUSCRIPT LIBRARY
INDEXING FOR TELUGU MANUSCRIPT

Sl.	Particulars	Details
1	Language	TELUGU
2	Material	Paper Mss.
3	Bundle Number	TEL B 0798
4	Work Number	R 2606
5	Page No (From... To)	1 to 30
6	Name of the Work	MUVVA GOPALA PADAMULU
7	Subject	MUVVA GOPALA

B
798

TEL. R
2606

R. 2606.

మువ్వగోపాల పదములు

Muvva Gōpāla padamulu.

Restored from the Library Ms. D. 2560
in the year 1966-67

Copied by:-
T. Sreedhara Murty,
Telugu pandit.

R. 2606
B. 798

మువ్వగోపాల పదములు. R.2606

యదుకుల కాంభోజి. ఝంప.

ఇట్టి గుణశాలికి నీడెవరు ఘననీల! యిది నీకుఁదగు సుశీల
అట్టి క్షీరాబ్ధిలోఁ బుట్టుతే దీబాల
యాయిన నిది రమొకట కమల గోపాల! ఇట్టి..

ఇరుగిల్లు పొరుగిల్లు యింతి దానెఱుఁగునా!
యింటి వాకిట నిలుచునా!
పరసతులతో నయినఁ బలు తెలిచి నవ్వునా! (ఆర్జవము)
పణఁతి యించుక యల్గునా! (క్షమ)
పరిహాసముగ నీవు పలుకఁగా నయినాను
వలపు నీకగు బరచునా!
తరుణలకుఁ బురుషుఁడే దైవమని నమ్మిన
తలఁ పెన్నటికి మఱచునా!
యావాచాన! ఇట్టి.. 1.

కల నయిన నారులను కన్నెత్తి చూచునా!
గట్టిగా మాటాడునా! (శీలసంరక్షణము)
పొలఁతి యత్తమామలు పోరు పెట్టినఁ గాని
యలవారి గర (గెర?) దాటునా!
చలముచే పితరులు చాల దూరినఁ గాని
శాంత గుణమును వీడునా!
సులభుఁడయి తన రూపుఁ జూచి సొకెడదమని
సుంత గర్వం బూనునా! సుఖసదన! ఇట్టి.. 2.

కొలిగాని వార్తల కోరిక సాలించునా!
గురుభక్తి తా వదలునా!
పరుల వార్తల నింత పలుక నోరెత్తునా!
పాపతేశం చెఱుంగునా!
వెరువకయెు నెయెదుట వేగముగ నడుచునా!
వరశీలమును మానునా!
సరసుండవు గోపాలసామి విన్నవిసిన
బాధ చెలులకుం దెలుపునా! యెప్పుడయిన. ఇట్టి. 3.

వివరణము:-
ధృతి శ్చిత్తస్య నైస్పృహ్యం జ్ఞానాభీష్టాగమాదిభిః।
తదేక సక్త మచ్చిత్త మసారం మనుతే ఖలు.

ఇట్టి 4 గుణములు గల స్వీయ నాయిక. స్వామిన్యే-
వానురక్తా స్వీయా. రసమంజరి. సురతమందు జాణ-
కత్తెగానున్నది గనుక ప్రగల్భ. ఈ నాయిక లక్ష్మియని
చెప్పుట యందు క్షీరాబ్ధియందుం బుట్టలేదని సుంత
తక్కువ చెప్పంబడినందువలన న్యూనతాద్రూప్య-
రూపకాలంకారము. ఇందులకుదాహరణము. అలంకార-
శాస్త్రము. సాధ్వీయం మపరా లక్ష్మీ రసుధాసాగరోదితా।
రూపయౌవనాదుల నుదాహరించుట శృంగార-
రసమందు ఆలంబన గుణమనంబడును. ఇందులకుదా-
హరణము. ఆలంబన గుణో రూపయౌవనాదిరుదాహృతా.
ఈ నాయిక తనపురుషుని యందే మనసుంచినది గాన
స్వీయ. ఉదా:- స్వామిన్యేవానురక్తా స్వీయా.

2. కాపి, చాపు తాళము.

ఇదియేమి వింతే! తెలియుకంటె వదరెద వింతే,
మదనగోపాలుని సుదతిరో! యెతావన-
వెందవింతు దాని విధ మిదియని యెఱుంగవు. ఇది..
ధరను అలమగ అరువురు లేయెల్ల
మరుగున. బవళించు మర్మ మేమనుచు
పొరుగింటి తరుణిని పొంపొరడిగేవు
సరసుల విని నవ్వ బాధ తెలియు లేవు.. ఇది. 1
భామా! నీపిఱుందుల భారమవు టెఱుంగక
యేమో దుర్బల మంటెన్న ననుచును ఖతేవు.
కోమలాజిని జూచి చీమల బారని
యేమరక యిటనే చిమ్ముచున్నావు. ఇది. 2
పలుమరు రాజగోపాలుండు నిను జూచి
చెలి! పండుకొన వచ్చెదవా! యనినంత
కిలకిల నగుచు నాకేల దెలియు లేక
పలుకవాయు యేమి పండని యడిగేవు.. ఇది. 3.
వివరణము:- నాయిక తనకు జవ్వనపు గుఱుతుల
తనదేహమందుం గలిగియుండియుం దానది తెలిసి-
కొనక మాటాడేటందువల్ల అజ్ఞాతయౌవన. ఇందుకు
ఉదాహరణము రసమంజరి లోన్.
శ్లో. నేత్రాత్త్రరమపోగతౌ శ్రవణయో స్సమ్యస్ఫురన్నేత్రయో
ర్వక్షం లక్ష్మిదం కిమత్సులమితి జ్ఞాతుం కరం న్యస్యతి।
శైవాలాంకుర శంకయా శశిముఖీ రోమావళిం ప్రోంఛతి
శాంతాఽస్మీతి ముహుర్ముహుః సఖి మవిదితత్రాచ్ఛరా పృచ్ఛతి।

మదనగోపాలుని సుదతిరో! యని చెప్పుటచేత నాయకుఁడు పతియనఁబడును. దీనికుదాహర-ణము రసమంజరిలో "విధివత్పరిగ్రాహకః పతిః".

ఈ పదములో కూతురు ఏదే విషయమందు ఎట్లు భ్రాంతిపడి యడుగుచున్నదో యా యా విషయమందుఁ గల నిజమును కూతురికిఁ దెలిపి దాని భ్రాంతిని నివారణము చేయుచున్నది గనుక ఇది భ్రాంతివారణాలంకారము. దీనికుదాహరణము.

భ్రాంతాపహ్నుతి రన్యస్య శంకాయాం భ్రాంతివారణే.
తాపం కరోతి సోత్కంపం జ్వరః కిం? న సఖి! స్మరః"
నాగరిక! సముద్ధికౌన్నత్యం కోఽయం? మహిమా భయతః పృష్టః!
నహి నహి; కరికలభోఽయం, శుండాదండోఽయమస్య నతుపృష్ఠం.

మూడవ చరణమందు చెలి! పండారు కాన వచ్చెదవా! యని నాయకుఁడే సంభోగమునకు యత్నము చేయుట వల్లను ఇది నాయకారబ్ధ సంభోగ శృంగారరసమగును. దీనికుదాహరణము అలంకారశాస్త్రమున.

యథా యథా కిరత్యేంగా కటాక్షవిశిఖాన్ ప్రియే!
తథా తథా వహత్యేషా సాంద్ర రోమాంచకంచుకం.

ఇదియే ధృతి యను సంచారిభావమగును.

3) కాంభోజి. చాపుతాళము.

ఇంత సిగ్గు పడనేటే! ఓ బాటే!
యింక నైన మానవే! గుణశేటే!

పంతము గాను గోపాలుని చేరక
యింతు తెల్ల నవ్వనేటే! యేమిటికే! ఇంత
చెలులందఱుఁ గూడి బలిమి చేసి నిన్ను
నల పడకింటిలోపలఁ జేర్చి
చిలుకు వేసిన వాని చెంతకుఁ జేరక
తలుపు మూలలో దాగియుంటివటు॥ ఇంత॥ 1

చెలువుఁడంతలోఁ జెట్టపట్టుక యీ నే
వలువయు వదలించి పాన్పునుంచి
చలువ గందముఁ బూసి చనవుమీన లంటితే
తాలఁగించి తలవంచి చలము చేసితివటు! ఇంత. 2

బాలరాజ గోపాలుని గూడి చాలసొమ్ములు పెట్టి
మేలుకుట్టి.
తాళవే శితాడి బాలికామణులెల్ల
బాళిని సంసార మేలాగు చేసేవు. ఇంత. 3.

వివరణము:-

నాయిక సిగ్గుచేతఁ బురుషునికి స్వాధీన-పడక యుండేటందువల్లను నాయిక ముగ్ధ. దీనికుదాహరణము రసమంజరిలో.

హస్తే ధృత్వాపి శయనే వినివేశితాపి
క్రోడే కృతాఽపి యతతే బహిరేవ గంతుం.
జానీమహే నవవధూ రథ తస్య వశ్యా
యః పారదం స్థిరయితుం క్షమతే కరేణ.

పరిమళము:- ముగ్ధాల్పవయతావనా మూథా.

లజ్జా విజిత మన్మథా.

మూడవ చరణమందు "చాల సొమ్ములు పెట్టియున్న-టచే "సామన్య" యని యనుమానము తగదు. ముగ్ధకు నవభూషణమందు నిచ్ఛ కలిగియుండుట స్వభావగుణము. "నవభూషణే సవిలాసా" యని రసమంజరిలోఁ జెప్పఁబడియున్నది. అనుపల్లవి వలన నాయకుఁడు 'పతి' యని యగుపడు-చున్నది.

ఈ పదమందు చిత్రములు గాని యుత్ప్రేక్షలు గాని లేక స్వభావమైన మాటలుగా నున్నది గనుక స్వభావో-క్త్యలంకారమగును. ఇందు కుదాహరణము.

అలంకార శాస్త్రము:-

వస్తునా వస్తునో యత్ర సంబంధః పరికీర్త్యతే

చిత్రోత్ప్రేక్షా విహీనా సా స్వభావోక్తి రుదాహృతా॥

నాయకారబ్ధ సంభోగ శృంగారము.

మనస్సునకు సంకోచము కలిగియుండుటే "వ్రీడా" యను సంచారి భావమగును. ఇందుకుదాహరణము.

చేతస్సంకోచనం వ్రీడా

స్తుతి రాగాది సంభవం.

తమాలోక్య భవత్యస్యా

విలోలితం నయనద్వయం.

ఈ విషయమందే మరియొక పదము. ముగ్ధ (నాయిక)

4) మోహన. చాపు.

పదకింటికి కిఁక పోవలేనే! నిన్న

పక్షపాటు దలఁచి వెరచెనే!

పడిక గోపాలుని వద్దఁ జేరుమనే

పొలయము మేలవచ్చెనే! వణఁకుచునే. పద..

పట్టపగలు ఒంటి పడిన సమయమున

పయిట లాగి చెయి వేసెనే!

ఎట్టు లోర్తు నను గట్టుక కెమ్మోవి యెంగిలి చేసెనే

నిజము గానే॥ పద॥

ఆడుదానను నాతోఁ నాడరాని మాటలాడి నవ్వుకొనెనే

ఏటాదిగా నను వేడి యుచ్చకమాడి

ఏమేమో! నేయుఁ జూచెనే. మోదముతోనే పద..

కలికి! గోపాలుఁడు కరములు పట్టుక

వలువ విప్పివేసెనే!

చెలియా! రాతిరి వాఁడు చేసిన రచ్చలు

చెప్ప సిగ్గయ్యెనే. ఏమందునే.. పద.

నాయిక ముగ్ధ.

అనుపల్లవి చేత నాయకుఁడు పతి యనఁ దగును. స్వభావోక్త్యలంకారము. నాయకారబ్ధ సంభోగ శృంగార-రసము.

5) భైరవి. ఝంప తాళము.

కలికి! రతివేళ సిగ్గేఁటే బాలయానే!

అల రాజగోపాలుఁడన నంతయెఱుకే.

బలమోహమున నీవు పడకయింటికి వచ్చి
తల వంచుకొని పయిట తా దిద్దుకొనుచు
నిలచినను చెలికాఁడు నినుఁ గవుఁగిలించితే
కులుకు గుబ్బల జొమ్మఁ గుమ్మఁ దాఁగితివే॥ కలికి.1.
ఆకుమడుపివ్వఁగా నతనిచెయి నీపయిని
సోకినంతనె వణఁకి సొలసితివి గనుక
నీకాంతుఁ డటు నవ్వి క్రీగంటఁ జూచుచుఁ
సోకముడి విప్పఁగా మ్రాఁకువలె నుంటివే! కలికి.2.
తలఁచి మోనుస్సురుమని తమికే పదరుట
తెలిసి సోపాలంతు తెలవ! నినుఁ గూడ
భళి! భళిర! సామి! యని బాగ ముద్దిడి రేమి
తెలియకనె మయిమఱచి అలసి సొలితివే! కలికి.3.

వివరణము:~

సఖి రతికాలమందు సిగ్గెకడ పోవుచున్నదని అడిగెటందువల్లనున్న మూడు చరణములయందు పూర్వార్థభాగములయందు నాయిక సిగ్గుచేత విరహ-మును అణఁచుకొనవడమున్న. ఉత్తరభాగములయందు సిగ్గు మరచి ఆశ హెచ్చి రమించటముగానున్నందేటందు-వల్లను. ఆనందమున్న సిగ్గున్న సమానముగా కలిగినదిగా నున్నది గనుక మధ్యా నాయికా యనందగును.
ఇందుకుదాహరణము రసమంజరిలో

సమానలజ్జామదనా మధ్యా॥

నాయకుడు 'పతి' యనఁబడును.

మనుష్య నాయకుఁడే రతి సేయఁ దాఁడగను. కనుక నాయకారబ్ధ సంభోగ శృంగార మగును.
మ్రాఁకువలె నుంటివే యని సౌందర్య దేహము మఱచియుంటివనే ధర్మాన్ని చెప్పఁబడనందువల్ల లుప్తోపమాలంకారమగును. ఇందుకుదాహరణము.

ఇందుతుల్యాస్యా.

సిగ్గుచేతఁ దనంతరాకారాన్ని మరుగుచేసికొనుట అవహిత్థమనే సంచారిభావమగును. ఇందుకుదాహరణము.

అవహిత్థాకారగుప్తిః భవే ల్లజ్జాది సంభవా.
నిశ్వాతి సత్వరాగత్య నిశ్వాసం కంపితస్తనం.

సురతానంద మోహః లక్షణమును ఈ పదమందు మిశ్ర-మముగా నున్నది.

6. శంకరాభరణము, చాపు. (నాయిక ప్రగల్భ - సురతప్రియ)

ఎంత సావధాన మమ్మా! చోరుఁడు యిందెవరె! ముద్దుగుమ్మ!
వింత లాంతెంగదె! వినవె! బంగరుబొమ్మ!
చెంత శ్రీగోపాలస్వామి యుండఁగ, గుమ్మ! ఎంత.
ఉదయకాలమున సువిదరో! పక్షుల
కుదురుగాను కూడి కూసే వేళలో
పదిలము గావించు పగిది నీయలు చుట్టి
యుదరువేట్లు వేయుమని దిట్టపరచేవు. ఎంత.
ఎమ్మెకానితో ఎలనాగరో! నెవ్వు
సమ్మతిఁ గూడిన శ్రమము తీర్చుకొక
తమ్మిపూబంతుల తావిలో గమ్మని
తెమ్మెర వేమఁగఁ దలుపు మూసెదవు. ఎంత.

క్రొత్తలాంతో గదే! గోపాలుఁడు నీతోఁ
చిత్రచూకేళిని జేరిన దారంయని
బత్తితోను వాని బడలిక దీర్చక
ముత్యాల సరులెల్ల మూలలో దాచేవు. ఏంత.

ఈ పదమందు మొదటిచరణమున, పక్షుల కూఁతవినక అదురువేట్ల వేంయుమనతమున్న, తామర పూవాసనతోఁ గూడిన గాలి నతనికిఁ దెలియకుండ నటుల తలుపు మూయుటవలననున్న, ముత్యాల చల్లనప్పుట యతనికిఁ దెలియకుండుటకయి వానిని మూలలోఁ దాచుటయున్న జూడఁగా ఈ నాయికకు ఇంకా సురతమందు ప్రియమున్నదని తెలియఁబడు-చున్నది గనుక యీ నాయిక సురతప్రియ.
దీనికుదాహరణము.

సంఫుల్లకమలకానన పరిమళసందోహమేదుర్యపవనః
దయితోరపి శయితామపి దయితాం పరితాపయాంచక్రే.

నాయిక సురతాపేక్ష గలదిగా నున్నది గనుక నాయికా-రబ్ధ సంభోగశృంగార రసమనఁబడును.

దుర్ఘటముగా నుండే కార్యములను ఘటనచేసే చాతుర్యము యుక్త్యలంకారమనఁబడును. ఉదా:-

దుర్ఘటార్థస్య ఘటనా చాతుర్యం యుక్త్యలంకృతిః

కాలమతిక్రమించుట సహించని విషయమే ఔత్సుక్య-మనే సంచారిభావమగును. దీనికుదాహరణము.

కాలాక్షమత్వ మౌత్సుక్య మభిలాషాది హేతుభిః.

7 భైరవి. మిశ్రము. (మధ్యాధీరా)

ఇపుడేల తలతిప్పనే! ఏమందునే!
యిది యెంతో బాగాయెనే!
కపటమేమో నీవు ఉపచరించఁగానే
చపలాక్షి! గోపాలస్వామి వేగమే తానే.
ఉదయకాలమున సదయుఁడు వచ్చెని
యిదిగోయని చని పదరి మ్రొక్కఁగాని
చెదరని బత్తితో చేయి తానిచ్చి రమ్మని
ముదితరో! శ్రమజలముల నొత్తితినియని. ఇపు. 1
చాలరో! వానికి పరుపట్టే పరచేవు
పాలచక్కెరయను పానక మొసఁగేవు.
పూలసురటి చేఁబూనుక విసరేవు
చాలబడలినావు సామియనుచు నీవు. ఇపు. 2
పదము లొత్తుచు వాని ప్రక్కను నిలిచేవు
నిదురింపుమిఁక నని నీవె సద్దుఁజేవు
పదవే! నెన్నెట గోపాలుని యనతేవు.
యిదిగో! మేను వాడినదని వగచేవు. ఇపు. 3.

ఈ నాయిక కోపాన్ని మరుగుచేసికొని బయటికి నాయ-కునికి ఉపచారము చేయుచున్నది గనుక నాయిక మధ్యాధీర. ఇందుకుదాహరణము.

(రసమంజరి. కోపోప్యంజకః ?

నాయకుఁడు గూఢము విప్రియము చేయుచున్నాఁడు గనుక శఠుఁడు. గూఢవిప్రియకృచ్ఛఠః. రసమంజరి.

నాయకుఁడు అన్యస్త్రీ సంపర్కాన్ని తాను దెలిసి కాని సంతో
షము వలెనే ఉపచారము చేయుచున్నది గనుక ఇది
పిహితాలంకారము. అలంకారశాస్త్రమున
పిహితం పరవృత్తాంతం జ్ఞాత్వా సాకూత చేష్టితం.
ప్రియే గృహాగతే ప్రాతః కాంతా తల్ప మకల్పయత్.
ఈ నాయిక ఈర్ష్యావృత చేష్ట చూపినది గనుక
ఈర్ష్యా శృంగార రసము గనుకను. ? రసప్రకరణము.
ఈర్ష్యా హేతుర్విప్రలంభః విశ్లేష స్సాగసి ప్రియే.
ధన్యాహం త్వత్ప్రియా నామ ప్రాపితాస్మి శశాంకద్యుతే.
అవహిత్థ యనెడి సంచారిభావము గనుకను.

8) యదుకులకాంభోజి. మిశ్రము. (మధ్యాధీర)

నామేను నీమేననుచును బలికిన
నీ మాట నిజమాయెరా!
ఏమో యనియనుకొంటి నెఱుఁగకయున్నాళ్ళు
కోమలాంగ! రాజగోపాల! ననుఁ జూచి. నా.
నిన్నెప్పుడో గిల్లియున్న యధరముఁ జూడ
నన్ను వేదన నేయుచున్నది గదరా!
నిన్న రేయి నీకు నిదుర లేకున్న నా
కన్ను దెబ్బనే కలఁగెను గనుకను.. నా.
కోమలాంగిని నేవు కోరినప్పటినుంచి
వేమారు నామది భ్రమఁ జెందినదిగా
నేమోవి నాకట్టి నిటుఁ జూచినయంత
నేమొకో! నామోవి యదరెనని గనుము!

అన్యకాంతల నీవనుభవించితి వేమో!
నన్ను విన ద్దార నా తమి దీరెరా!
మన్నించి గోపాల మళ్లీ నీవిటు రాఁగ
చిన్నవోయి సిగ్గు చెందితి గనుమా!! నా.
విశేషార్థము:- ఈ నాయిక కోపము వ్యక్తము గాఁ
దెలియఁజేయుచున్నది గనుక మధ్య అధీర.
"అధీరా పరుషాక్షరా" రసమంజరి.
ఈ నాయకుఁడు గూఢముగా విప్రియముఁ జేయుచు-
న్నాఁడు గనుక శఠనాయకుఁడు.
ఈ పదమందు గిల్లు గాయము కరికి వేదన యింకొకరికి.
ఈలాగునే కార్యానికిన్ని హేతువునకున్ను భిన్నదేశము-
గాఁ జెప్పఁబడియున్నది గనుక యిది అసంగత్యలంకారము.
అలంకారము:-
విరుద్ధ భిన్నదేశత్వం కార్య హేత్వో రసంగతిః
విషం జలధరైః పీతం మూర్ఛితాః పథికాంగనాః.
ఈర్ష్యా విప్రలంభ శృంగారము రసము.
ఈ పదమందు నాయకుఁడు కృతాపరాధిగా నుండఁగా
వాని పరస్త్రీ సంగమపు గురుతులను జూచి నాయికకుఁ
క్రోధము స్థిరపడుచున్నది గనుక అమర్షమనెడి సంచారి
భావము.
క్రోధః కృతాపరాధేషు స్థిరోఽమర్షత్వ మశ్నుతే
(అలంకారశాస్త్రము.)

9) ఆనందభైరవి. మిశ్రము. (మధ్యా అధీర)

పొమ్మనవే! వాని వేగ అ
పొలతికి మాయింటి పొరుగున జాగ. పొ.
కొమ్మరో! అచటికి గోపాలుడు పోగ
రమ్మని పిలిచిట్లు రాపు జేసెదవుగ
పలుమారు ఈ వెన్నముచ్చు లా, ~~బలిమిని~~
బలిమిని ఈడకు వాడేల వచ్చు!
నిలచి పలికినదె హెచ్చు నీకు దెలియదు ఇపుడా
తెలివయింటనే చాలు.. పొ.
వెలంతూలయది దాని సొలపు ఆ
వెలది మోము జూడవే! ఎంత గెలుపు
తలకెక్కినది దాని వలపు విల
ముగ్గేవు ఇక నేతే! మనుపతి తలపు. పొ.
భళి! దొరవు వెల్ల నాతోనా సో-
పొలతి గూడిన వగలేతి నేనానే
తెలుసును పోవే! చాన! వాని
బలుమారు పిలువకు పదవే! నయగాన. .. పొ.

విశేషాంశములు:- 1) ఇదిన్ని మధ్య అధీరనాయిక. 2) శఠనాయకుడు. 3) స్వభావోక్త్యలంకారము. 4) ఈర్ష్యా-విప్రలంభశృంగారము. 5) అమర్షమను సంచారిభావము.

10. కల్యాణి. మిశ్రము. (మధ్యా ధీరాధీర)

ఇందుకు కన్నీరు నించేవే! లలనా! నీ
కింత కోపము వచ్చునా!

కొందఱివలె రాజగోపాలుడెందైన
మందగమనలతో మాటాడి నవ్వెనా! .. ఇం..
నిను మాయింటికి నిన్న మేలరాతే-
దనుచును పొరుగింటి వనజాక్షి యడుగగా
విని దాని చీరవద్దనుటకై చెలువుడు
ఇన సోమ పటముల మును జేర్చి తలయూచె. ఇం.
ఏమమ్మ! నేడైన నెపుడు వచ్చెదనని
యామాంతులాడి నిన్నడుగగ సదయుడు
ఆమాట వినలేక తామరరేకుల
నేమో వేర్పుచు మోము వంచుకొనె.. ఇం.
ఏకమై గోపాలుడెనందు వచ్చెదనని
ఆకలికింపు పల్కుమని చేత నతడు
కోకలటికి దెచ్చు కోమలాంగుల జూచి
చాకలి సేవను చాన! మానమనె. ఇం.

విశేషాంశము:- నాయిక కన్నీరు నించుచున్నది గనుక మధ్యా ధీరాధీర. ఉదా:- పచనరుచితో- రసమంజరి.
నాయకుడు శఠుడు. ఒక ప్రసక్తిని మాటలాడు-చుండగా ఇంకొక విషయముగా అర్థమయ్యేది సమాసోక్త్యలంకారము. ఉదా:-
సమాసోక్తిః పరిస్ఫూర్తిః ప్రస్తుతే ప్రస్తుతస్య చేత్,
అయమైంద్రీముఖం పశ్య! రక్తశ్చుంబతి చంద్రమాః..
ఈర్ష్యావిప్రలంభశృంగారము రసము.
అమర్షమనే సంచారిభావమగును.

ఈ పదమందు నాయకుడు జాడ చూపునదెల్ల
తన పెండ్లానికాక యర్థమున్న పొరుగింటి భార్యకి
కాక యర్థముగా నున్నది. గోపాలుని భార్య సఖి
చేసే సమాధానము తెలిసికొనేదిన్ని అందున గల
(సంకేతాన్ని) తెలుసుకొని యెక్కడిన్ని రెండు విధములు-
గా నున్నది. . . . .
సఖివాక్య మెల్ల నాయికకు సమాధానముగా ఒక్క యర్థ
మున్ను విరోధముగా నొక్క యర్థమున్న రెండు విధములుగా
నున్నది గనుక ఈ నలుగురువల్ల ఎనిమిది ప్రకారములుగా
అర్థమగుచున్నది.

11) భైరవి. మిశ్రము (ధీరాధీర)

ఈలాగు నన్నేడబాయుదగునటవే!
రేయెంత మనసు దిటవే!
బాళితో గోపాలా! యని నాతో బలికవే!
పగాతి కోపము మానవే! కట్టి దానవే!
విరులవాసన వలె నిరుపమ మొక్కటై
మెలగుచు నుంటిమిగా!
అరనిమిష మొకరి నొకరు చూడకున్న
నార్తి జెందుదుముగా అట్లుండగా॥ ఈ॥
ఒక్కనాడు నీవు ఒయ్యారముగ వచ్చి
ఒరాశి! యని పిల్వగా!
చక్కెర కెమ్మోవాని కొరికించి సోకుచు
సొక్కించవా! నవ్వుకానవా! ఈ॥

కొన్న మగడు నీవే గోపాల! యని గాఢ
నన్ను మెచ్చిన లలనా!
ఎన్నో పరిహాసములు నవ్వులు కేక-
లన్ని మరపు వచ్చెనా! యీసమయాన. ఈ॥

విశేషార్థము:- ఈ నాయిక రతియందు ఉదాసీనము-
గా నున్నది గనుక ధీరాధీర!

రసమంజరియందు. రతౌదాస్యం.

నో తల్పం భజసే, న జల్పసి సుధాధారానుకారా గిరో,
దృక్పాతం కురుషే న వా పరిజనే కోపప్రకాశచ్ఛలాత్,
ఇత్థం కేతకగర్భగౌరి! దయితే! కోపస్య సంగోపనం
తత్ స్వదేవ, న వేత్తి కుత్ర సహచర: కుర్వీత సాచిస్మితం॥

'కొన్న మగడు నీవు' అని చెప్పబడినందున నాయిక
పరకీయ. నాయకుడు పరపురుషుడు గనుక ఉపపతి
యనదగును. రసము ఈర్ష్యా శృంగారము.
"విరుల వాసనవలె" నని యున్నది గనుక ధర్మలుప్తోపమా-
లంకారము. అపకారిగా నుండే పురుషునియందు నాయిక
కోపము చెందుచున్నది గనుక "ఉగ్రత" అను సంచారీ-
భావమగును.

అపకారిషు పారుష్యముగ్రతా తర్జనాదికృత్
జితాత్మసి మంద! కందర్ప! త్వజ్జితాస్మీత్యాది ప్రయుక్తి.

12 సారంగము. మిశ్రము.

పల్లవి. అలిగినావా! లేక అతడు వచ్చినాడని
తెలియ తెప్ప భామినీ!

కలికిరో! నవ్వకుఁ దెలుపవే! యిట్లని

భళి భళి! వేగ లోపాలసోమి పయిని

సరసుఁడు వచ్చిన సమయంబుననను లోన

పరసతులకు నెల్ల బాగఁ బూజించవే

మఱచూడ నతఁ డిందు మాటలాడి జూడ-

తెలిఁచింప వినక నీవేమో పాడేవే॥ అల॥

చెలువుఁ డంపినట్టి చెలులురాఁగా పనిమాలి

బలిమిని తిరిగెదవని కొట్టఁ దొడఁగేవే

కలువ . . . . పెన్నిన

బలుకల్ల లాడెదవని తిట్టెదవు నీవే॥ అల.

కనుల కెదురుగా ఘనుఁడు నిల్చిన వేళ

వనితరో! తలవంచి పత్రము చదివేవే

వనిత! నిన్నెలు గాలోపాలఁ దనుచు నే

ననఁగా కెలిమి పరిహాస మనేవే! అల॥

విశేషాంశములు:- 1) నాయక ప్రౌఢాధీర. 2) శఠనాయ-
కుఁడు. 3) సఖి! యురగిరిశాలో! లేక యువతుఁడు వచ్చిన-
దెట్లుఁగదా!" అని యనుమానపడి అడుగఁగా నాయిక
నవ్వెటందు చెలి కోపము మరుగుచేయుట అనుపడు-
చున్నది గనుక ఇది 4) అనుమానాలంకారముగును.

సాధ్య సాధన మాత్రోక్తా దనుమాన ముదీరితం.

తర్కం సామానరూపా తప్రవృత్తిత్వయంభోక్షపేత ?

5) ఈర్ష్యా విప్రలంభ శృంగార రసము. 6) అవహిత్థ యను
సంచారి భావము.

నీలాంబరి. మిశ్రము.

13) తరుణిరో! నిన్నె కోరిన నాపయి

దయ లేక కోపతాపాలా!

హరి హరి! దక్షిణానాథా! యెంతుఁగదా

అంతాసపడకు కోపాలా!

పరకాంతలఁ గన్నెత్తి చూడని నా

పద్దనే కోపతాపాలా!

తరువునఁ గోకలు దాచిన దొర! నేన-

వ్వరు! తెల్పుము కోపాలా! త॥

నేనిప్పుడొంటిగ వచ్చి వేడితే

నెనయక కోపతాపాలా!

శ్రీనివాస! యిప్పుడిది నిజమేనా-

పై నేరము కోపాలా! త॥

వంచన విడిచి నీ వించుకైన నెన-

రుంచక కోపతాపాలా!

మంచివేళ! జగద్వంచకుఁ డెవరు ప్ర-

పంచంబున కోపాలా. త॥

వనితరా! పరహింసలయఁ బూని పరితా-

పము లేక కోపతాపాలా!

ఘనశౌరిపతి శయనా దయం యుందరికి నే-

వచ్చెఁ గల్గినా! కోపాలా!

విశేషాంశము. 1) దక్షిణ 1) ప్రౌఢాధీర. పరకీయ.
2) నాయకుఁడు ఉపపతి. 3) ఈర్ష్యా విప్రలంభ శృంగార రసము

౬) స్తోత్రము చేయుటగా నింద అగుపడుచున్నది గనుక
స్తుతి నిందాలంకారము. ఉదా:-
సాధు దూతి! పునస్సాధు కర్తవ్యం కిమతః పరం,
యన్మదర్థే విలూనాసి దంతైరపి నఖైరపి.
౮) అవహిత్థ యను సంచారిభావము.

(౧౬) బిలహరి. మిశ్రము.

చే(యి) మించరాదమ్మా! నీవేలాగు
ఏమందు గోపాలు నేడుంగనా! విరిశెమ్మా!
కామించి దానితో కలసె ననుచు కావమ్మా!
లోకనాథుని జోకతోఁ బెండ్లాడి
యేకాంతంబున నెంతో కానింపరాడి
ఆకాంతను గూడె ననుచుఁ జేతువా! మోడి
యీ కారణా మేమే యీవేళ విడనాడి, చెయి,
జలజాక్షి! యాతని జగమెల్ల కానియాడు
ఇలవానికి ఈ అవని నెవ్వరెడు
ఖలసంశయము మీఁక వలదె! విడు విడు
నలుగురు వినఁ జూచి నవ్వెరదో! చూడు! చెయి॥
ఎలమి కోపతాప మేమన్నైన రాదా!
తెలియన్నొకానితో నీవేళయు వాదా!
వలదు నిన్నేలు గోపాలుఁ డతఁడు గాదా!
పడఁతి నీకు పుణ్యపాపము తెలియదా!
విశేషాంశము:- సఖి చెయి మించరాదని చెప్పుటవల్ల
నాయిక అధీర. ఉదా:- ప్రతర్జన తాడనాదికం కోపప్రకాశం.
రసమంజరిలో.

౯) ఈర్ష్య విప్రలంభ శృంగార రసము. స్వభావోక్త్యలం-
కారము. ఉగ్రత యను సంచారిభావము.

(౧౭) అఠాణా. మిశ్రము.

ఎవతె తాళునమ్మా! యీ నడతలు
ఏమందునే కావమ్మా!
సవతింటను గోపాలసామి కేకుఁ గ్రేవేమి!
యువిద నావతెనది వెలుకఁతె కలకాల॥ ఎవతె॥
పసిదానను నా పానుపుపై వాఁడు
ముసుగు పెట్టుక వెలుక మూలలలోఁ బవళించి
నిసి వేళలో నల నీరజనేత్రితో,
గుసగుసమని పలుకుచు ముద్దులాడితే. ఎ॥
అకటా! నేదాని కాకుమదుప్పతింతు.
తుకుటఁనఁ దాను నా కన్నులట్టె మూసి
పుక్కిటి విడెము అచ్చోటి కాసఁగి వోవి
నాకిఁతె అలదాని నోరు చూచి చూచి. ఎ॥
రేపగలని తెలియఁ తేక వారిద్దరు
ఈపడకింటనే కాపురమై యుంటే
ఆపడఁతికి సుంత కోపము గలవాడు
గోపాలుఁడు నన్నుఁ గూడ మచ్చుచుంటె॥ ఎ॥
ధీరాధీరజ్యేష్ఠ కనిష్ఠ॥ రసమంజరిలో ఉదా:-
శ్లో. ధైర్యాధైర్య పరిగ్రహ గ్రహిళయో రేకత్ర కాంః ప్రితంతే
తత్ర ద్వంద్వ మనంగ కాంతి రుచిరం ముష్టి ద్వయం తే స్వస్థకానే.
ఏకస్యాం కలయన కరే ప్రధమతో తత్స్యం పరస్యాః ప్రియతో

హస్తాహస్తి మిథ్యాత స్సృశనే కుచతటే మానంద మావిందతి.

1) పతిః శఠః. 2) కుర్వాణ విప్రలంభ శృంగారరసః.

3) స్వభావోక్త్యలంకారః. 4) అసూయా నామ సంచారిభావః.

16) మోహన. మిశ్రము.

ఇల్లాలని ఇట్లు చెఱతురా! నిన్నిక
నేలాగు నే మఱతురా!
మల్లాడి గోపాల! మనసిట్లు కఱచెఱతురా!
పాంతము చేసి కామ్మాల వనపఱతురా! ఇ.

గుంటకయిన నే గడికైనఁ బోవఁగ
వెంట వెంటనే నేవు వెంబడించేవు. వద్దంటే త్రి-
[గంటఁబోచేవు నే వెంబడింతు గంటి చేసేవు- అంతలోనే న-
న్నంటవచ్చేవు]
ఒంటిగానే యింట నుండఁగఁ దుంటతనమున దూరి నా చను
జంట వద్దన అంటితివి అత్తింటి కోడల నంట వేరువకే.. ఇ.
దిట్టమాంతు నేను నట్టింట నిదురించి-
నట్టి వేళ నను ముట్టి చూచేవు. నే చెదరితే
కట్టుకోనేవు తిట్టిన నా నోరట్టె మూసేవు
నావెపున తట్టి వేసేవు.
గట్టివాడవు ఇట్టులను నను
రట్టు సేయుచు కట్టుకొనకయు
ముట్టి విప్పుచు నట్టె ముద్దులు బెట్టి
మోహముఁ బుట్టించితివి .. ఇ.
తెగువతో నను బట్టపగలు గూడితివి
తగునా! గోపాల! మగవారిఁ గదరా చెకోటు గోరు

తగిలించుకున్నదిరా! మోవి గాంచవే-
మగ దాచుదురా! అంతలోనే నేకు నగవేమి! పదరా!
నిగనిగమనే మొగము వాడెను
సొగసు కన్నుల తాగరు మోసెను
మగని ముందర దిగులు పడితే-
మగను నే చేరగలనయ్య మెయ్యి! ఇ.

1. పరకీయ, పరపురుషానురాగాలోపనా పరకీయా.. రసమంజరి.
2. ఉపపతి. 3. నాయకారబ్ధ సంభోగ శృంగారము-రసము.
4. స్వభావోక్త్యలంకారము. 5. శంకా నామ సంచారిభావః.
అనిష్టాభ్యాగమోత్ప్రేక్షా శంకాలజ్జాది సంభవా
జ్ఞాస్యత్యన్య ఇతి శత్వం వ్యూఢా పరిచిత స్త్వయా
సర్వాంగికైః స్ఫుటపులకైః తథాపి హాపి లక్షణాం.

17) బిలహరి. మిశ్రము.

ఎంత నేర్చు నేర్చినాడవమ్మా! చూడు
ఏమందునే! యిపుడు
ఇంత నేర్చినట్టి యీ గోపాలుఁడు
ఇది గో సాత్త్వికుని వలెనే వెలసెడు
విరిబోణి చెంత పురుష వేసముఁ బూని
సరసుని వద్దికి జనఁ గానఁ గనుఁగాని
అరసి నే గనెను తానాడ వేసముఁ బూని
వెరచి నట్ల దాని వెంటనే నడిచెని .. ఎంత..
మగవాఁడపుడు సెంచుఁ దగిన జారతల్ల
మగువ సేయుచు వేసమని ఒండొకింప

పగపగఁ దాఁబలుల దలపించఁ దాఁకాఁగిన
సగుచును తలవంచి సొగసు చూపులఁ జూచె॥ ఎం॥
మరుగంబున తావున నిరువురు మేవఁగ
దరుణి వేడుక సేయఁదలఁచి సరసమాడ
తరుణం బిదింతని తానె నీ పాటఁడు
సరసిజాక్షిని గూడి చాల చొక్కించె నే. ఎం॥
పరకీయాభిసారికా:-
1. పరాభిసారంతాతే కాంతం సాభిమేదాభిసారికా.
అగణిత నిజకుల మహిమా
లంఘిత గురుబాల సఖీజనస్నేహాః।
ఇష్టాపకీర్తి ర~~స్నా~~ సాస్నం
పరపురుషానురాగ్యా ప్రాణా విశపేక్షా.
2. ఉపపతిః, 3. నాయకారబ్ధ సంభోగ శృంగార రసః.
4. స్వభావోక్త్యలంకారః, 5. అవహిత్థా నామ సంచారీభావః,
వృత్త సురత గోపనా నాయికా.

(8) కాంభోజి. మిశ్రము.

అన్యాయముగ నే నపదూరు పాలైతి
అతివరో! ఏమందునే!
మన్నారు రాజగోపాలసామికి నాకు కద్దని పలికేరు
ఆ సరసుఁడు ప్రీతిచేసి పిల్వఁగను
రోసము చూపితినే!
మోసేములో నిది మరియాదగాదని
వేసారి వెఱికిలితినే!

రోషమెన్నక బలు మోసకత్తెలనేలఁ
జేసెదరేమందునే!
ఆ సదర నే ననుభవించక న-
యన్వెతెన్వ! నకీల పల్లవమస్సా పామెతరితి॥
ఆటపాటలకై అతనితోను నే
మాటలాడినందుకా!
బోటులకెదుట నే పొద్దు వానింటికి
పోయి వచ్చినందుకా!
సూటిగాను వానిఁ జూచి నవ్వే యల-
వాటు చేసినందుకా!
ఏటికే! యూనేల మేపాప మెఱుఁగక నే
తాటిక్రింద పాల త్రాగినచందాన. అ.
ఏకమై నీపాటుఁ తెనలు వచ్చెదనంటె
వికిలి తగదంటినే!
కాకతెత్తి నట్టి కాంటె తనము చూప
రాకు పోపొమ్మంటినే!
ఈ కారణా మేమే! యిది తెలియ వట్టి
పోకిళ్లు చేకొంటినే!
లోకము మాయను మూకుడు గలదటే!
చాకివాఁడు వృథా జాగి నని నట్లు.. అ॥
1. పరకీయా. వృత్త సురత గోపనాచ.
2. ఉపపతిః, 3. నాయకారబ్ధ సంభోగ శృంగార రసః,
4. ధర్మలుప్తోపమాలంకారః, ఇందు తుల్యస్సా.

వితర్కో నామ సంచారీభావః.

సందేహాత్ కల్పనా సంత్వం వితర్కః పరికీర్తితః।

ప్రేష్యంతామిమ సఖీం యద్వా స్వయం యామి తదంతికం।

19) బిలహరి. మిశ్రము.

ఏలాగు పొందుదు! నీవు ఒంటిగాను

ఇపుడె చలికేనవు వేగను.

మేలు పయోధరముల చేరి యెదుటను

మేలుగ గోపాలా! హరి! యనుచును.

చెంత నుండెడి గుడిబాటు చేరగ

శ్రమము దీర సుఖమొందగ నోరక

సుంతయా తరువున్ను బూచయున నిలవక

యెంత సుఖమును జేసు నీకొమ్మ యనుకోక

నీవు కట్టుకోక నిటు బాళి యనుంచక

యావేళ భూసుర! హితవు మాట వినక

త్రోవ నడుచుటకు దారెవ్వరు లేక

యూవన ముందు వెనుక యోచించక, ॥ ఏలాగు॥

ఎవ్వరిందు రానేరరు గనట్టి తావు

చెప్పని నన్నాకరతె నిందు గనినావు

అప్పలనయినా నిందు నిలవ తేవు

హరి హరి! గోపాల! వేల బ్రమసెదవు, ఏ॥

1) పరకీయా- వాగ్విదగ్ధా

నిబిడతర తమాలవల్లీ విచకిలరాజివిరాజి తాపకంతే।

పథిక సముచితస్తవాద్య తీవ్రే సవితరి తత్ర సరిత్తటే నివాసః।

2) ఉపపతి. 3) నాయికారబ్ధ సంభోగ శృంగార రసః.

4) సమాసోక్త్యలంకారః.

సమాసోక్తిః పరిస్ఫూర్తిః ప్రస్తుతే ప్రస్తుతస్య చేత్.

అయమైంద్రీముఖం పశ్య! రక్తశ్చుంబతి చంద్రమాః.

5) అవహిత్థా నామ సంచారీభావః.

(పైగియ రచనమునకు క్రింది శ్లోకము ప్రేరకమై యుండును.

గామే స్మిన్ ప్రస్తరప్రాంతే న కించిత్ పాంథ! విద్యతే,

పయోధరోన్నతిం దృష్ట్వా వస్తుమిచ్ఛసి చేద్వస.)

20) కల్యాణి. మిశ్రము.

బాటగ వని నిన్నుగ జాల ముద్దులాడి

ఫల మిడి గయి కొంటి రా!

మేలైన రాజగోపాలస్వామి! నీవే

వేళ తల్లిచను పాలు తాగగానే.

చూచి చూచి యని నీ చెయి సోకిన

చూచుకములు జూడ జూడ నల్లనాయె

నా చెట్టపట్టుక నడవ నేర్చుకొన్న

ఆ బాయు నా నడుము తిన్ననాయె.

నిన్ను నిదుర బుచ్చ నీ వద్ద బవళించి

కన్నులకే వేళ కడు నిదుర రాయె బుట్టె

మనసు తిన్న నీ మోవమృత ముద్దులు పెట్టి

మన్నన రుచి పుట్టె అన్న మేగాట్టె.

చిన్నవంతుసుదాన నిన్ను నెత్తుకొని
కన్న కన్న తావు లెల్ల నిన్నాళ్ళు తిరిగినా
సన్నమయిన కటి తిన్నగ బలమంతెన్ని
నన్నేల దలఁచేవు మన్నారు గోపాల!

1) పరకీయా - వాక్ప్రదగ్ధా. 2. ఉపపతి.
3) నాయకారబ్ధ సంభోగ శృంగార రసః.
4. అసిద్ధవిషయ హేతూత్ప్రేక్షాలంకారః. ఉదా:-
త్వన్ముఖాభేచ్ఛయా నూనం పద్మైర్వైరాయతే శశీ.
5. అవహిత్థం నామ సంచారిభావః.

21) అఠాణా. మిశ్రము.

తరుణీ! ఇతెంత చాతుర్యము చేసెనే!
తాను మాటాడకనే!
అరుదైన గోపాలుఁ డింటినాఁడనే
అపకీర్తియు రాకనే మెల్ల మెల్లనే.
వానింటికేగను తనయింటి వానినే
వాకిలించినందునే
పూని తలుపు వేయ మూతపడకనే
చానవంక జేసినే, ఏమందునే.
పడిగ మగఁడు తన కావాకిటనే
పరుపు వేయు మనఁగనే
తడికి బడినట్లతి వేనేళ్ళచట
తానే పడఁబాసి నిద్రపోయెనే.

మరింతెయుకనీఁడు రాతిరి వంట తా-
ముసపరచె ననుచు నలఁగి
పరుఁడు ఎదుట నిల్వకుమని ఖండింప
మరుగున గోపాల హరిని జేరి నిల్చెనే

1) పరకీయా - క్రియావిదగ్ధా
దాసాయ భవననాథే బదరీ మపనేతు మాదిశతి.
హేమంతే హరిదాక్తే పయసి కుఠారం విచిక్షిపతి.
2) ఉపపతి. 3) నాయికారబ్ధ సంభోగ శృంగార రసః.
4) యుక్త్యలంకారః. ఉదా:-
దుర్ఘటార్థస్య ఘటనా చాతుర్యం యుక్త్యలంకృతిః.
5. అవహిత్థం నామ సంచారిభావః.

22) పంతువరాళి. ఆది. (ముదిత)

రారా! మావిడిదికి నాకసాలి!
రార! చక్రధారీ!
శ్రీరాజగోపాలశౌరీ!
చిత్తమునను దయయుంచి మురారీ!
అంగజజనకా! నినుఁ దలఁచినదే
అట్టి దేహ(ము) పరవశ మందెన్నవిరా!
పొంగి గుబ్బ లదా! పులకరించెనిరా!
భోగి శయన! మంచి సమయమిదిరా
సోమునిఁ గేరు నీ మోముఁ జూచినదే
చా?
నాకింత బాగ ముద్దిడఁ గోరెనురా
స్వామి! నీవు మాటలాడఁగా నే-
చకోర మోహాన పడెనురా.

ఆకుమడుపు అప్పుడేగాను నీ చెయి
సోకినంతనే కోకవదలేరా!
ఏకాంతమున నిన్నే నమ్ముగ గోపాల!
జోకతోడ నీలోకమే మఱతురా!

1) పరకీయా - ముదితా చ, 2) ఉపపతి.
3) నాంతుకారబ్ధ సంభోగ శృంగార రసః
4) ధర్మవాచకలుప్తోపమాలంకారః
5) హర్షోనామ సంచారీభావః. ఉదా:-
మనః ప్రసాదో హర్షః స్యాత్ ఇష్టావాప్త్యాది సంభవః,
దృష్టౌ ప్రియేషు భుజత్ర స్వేద వర్షాది పులకాదయః?

23) ఆనందభైరవి. మిశ్రము. (లక్షిత)

పోరిపోదా మిద్దరును తేరా!
గోపాలధీరా!
చేరియుండగ మఱదిచూచెరా!
చెన్నుడా! యికనేమి సేతురా!

అన్యదేశంబులను జంచుక
అలుకకనే నిమిష మేదబాయక
కొన్నమఱది పేరు పెట్టుక
కోరిక తీర్చుటకు వెరువక. పో॥

ఆసలోదను నీవప్పుడు ఓ-
సోసీ! యనుచును నన్నుఁ బిలువఁగ
కాసి వాసుల మనుచు ముద్దుగ
కాపురము సేయుటకు వేగ. పో॥

చిన్ని గోపాల! నినుఁ జేర
కన్నవారలు కాన్పువారి-
ల్లున్ని జనములను నన్ను దూరుదురు
రెన్ని తాళుదు నిన్ని ధీరా॥

1. పరకీయా - లక్షితా, 2. ఉపపతి, 3. స్వభావోక్త్యలం-
కారః. 4. శంకానామ సంచారీభావః. ఉదా:-
అనిష్టాప్యాగమోత్ప్రేక్షా శంకాలజ్జాది సంభవా
జ్ఞాపస్తత్సస్ఫ్ ఇతి శత్వం వ్యథా పరిచిత స్రంసనా॥

24) భైరవి. మిశ్రము (కులట)

అన్యాయంబుగ కులట యనుచు వేగ
నపకీర్తి పాలయితిగా,
వన్నెలాడు అట్లు నన్ను దూరెదుగా
మన్నారు గోపాలు డున్నాఁడు. ఎలనాగ!

ఆకలదప్పింపను నాతరమా అది
గాక నా కెవేళ కనులకు నిదురరాదు
కోక రవిక వికృపుకాసుటయు నీటుల వ్య-
థా కాలహరణములు నీ కామమేటు దీరు
సతుల మోహము తేని లోతులను బాలుల
అతివృద్ధులే వస్త్రహతుల నెల్ల మాని
క్షితిని పురుషులను వెతకును తిరిగిన
యువతి స్వల్పమే యుండు రతిసుఖమేదది!
ఎల్లలోకములకు నేరి జారగలనా!
చెల్లఁబో! మృగములు జనుల చేరనా!

గొల్లసతులనేల గోపాలుఁడయినను
చల్లఁగ ననుఁ గూడి చపలము దీర్పుదనా!
1. పరకీయా కులటా చ, 2. ఉపపత్తిః, 3. నాయకారబ్ధ
సంభోగ శృంగార రసః. 4. అత్యుక్త్యలంకారః.
లక్షణం॥ అత్యుక్తి రద్భుతాదర్శ శౌర్యదానాది వర్ణన-
మిత్యుక్తిత్యుక్తిః. 5. నిర్వేదో నామ సంచారిభావః.

25. మోహన. మిశ్రము. (అనుశయాన)

భావజజనక నే నే వేళ నినుఁ జేర
రావు లేదు గదరా!
ఈ వేళ వచ్చిన త్రోవ తావెదకేను
నా వేళ గుణము నే నల్లాడవలెను.

ఎకువ చీకటి రేదారి తెలియక
ముకురకు చాయగా మును నడచుచు చెల
లాకరయిన తేక రెమంటి త్రోవను వచ్చి
కకరనపడితి నాయకర దీరుతు తే..

అర్ధరాతిరిని నిద్దుర లేచి నే
సద్దు సేయక యీ పొద్దు నేను రాగ
కొద్దిగా మిగాపూరి సద్దె వినుచుంటె
వద్దనిందు తావను వెన్నెలగుపడె

శేపగలను నే పొరుపు కోరుచును నే
నిపాటుపడి వచ్చితి నీకి నేటి మిన్నేతునా!
గోపాల! నీకేమి! కోటి చెలులున్నారు
నా పాప ఫలము నిన్నన నని లేదురా!

1. వర్తమాన స్థాన విఘట్టనే నాను శయానా. 2. ఉపపతిః.
3. నాయకారబ్ధ సంభోగ శృంగార రసః, 4 స్వభావోక్త్య-
లంకారః, 5. విషాద స్సంచారి భావః.

26. తోడి. మిశ్రము. (సాహసికా)

సాహసంబు గంటిరా! నే చెల్లి!
యిచాన నవ్వుదురా!
దోహము మరు అదె గోపాలునిపయి
మోహించి నిన్నటి మేటికె యిప్పుడు నేను.

పెనిమిటి వద్దను పవళించి నిశి-
వేళను నడచుకు చాయ తన చేతులు తట్టి
పనిలయపు చాటనె పవళించి చెల్లి-
వారిని సంకేలు మనుచును బలకమాడే నే.

పట్టి సుడిలు తెలకొట్టె నని శేయని
గట్టి కూడ అడఁగా ఇని మారి వచ్చి
ముట్టి బూటకపు భూతి పెట్టుగాఁ గామిని
నిట్టూర్పు లడిదిప మట్టె నిలిపేనే.

గుడికేగి రాఁగా గురితప్పె రకటా! నే
వడిగ గోపాలుని ప్రక్కను పవళించి
పడఁతుల వెతక నాత్రుభు నిరుంపనే
తడవ నా మానము దక్కె ననుచు వచ్చె.
1. సాహసిక,2,ఉపపతి, 3. నాయకారబ్ధ సంభోగ శృంగారః
4. యుక్త్యలంకారః, లక్షణము
దుర్ఘటార్థస్య ఘటనా చాతుర్యం యుక్త్యలంకృతిః.
5. అవహిత్థం నామ సంచారి భావః

27 సురటి. మిశ్రము. (కన్యక)

రాజుకన్యకంటు తప్పక చూచెని
తరుణి పిన్నదాని
దాచి నేకేల దివ్యాభరణంబులు పూని
రాజవీధిని వెడలఁగ గోపాలుని,
వరతైలమంటి జలకమాడి బాగుగ
నౌరపయిన మేడపయి నాంతర్యముగ
తిరుగుచుండఁగ దాని పిరుదులున్
తరుణి కట్టుకొనక తానె వదలఁగ ॥ రా॥
ఎంత సొగ వెట్లుండునో తెలియఁగ
నిండు యౌవనమున నుండఁజేరి చెల-
లుండఁగాను నవ్వు పండువెన్నెలగాయు
దండిగాను తొలమునిండిన కనులతో
లలనచనులు పొంగి రవికంతయు చెదర
లలితమంబునంటుట్టి కెమ్మోవి యుదర
వలచి సోగ సతులను జూచి చెదర
వడిగ గోపాలుని చేర మది పదర.

1. కన్యకా. 2. ఉపపతి. 3) అభిలాషా విప్రలంభశృంగారము.
4. స్వభావోక్త్యలంకారము. 5. చపలతా నామ సంచారీభావః.

28 భైరవి. మిశ్రము. (సామాన్య.)

ఏమింటి బాగాల తనము చేసెదవే!
కొమలనాగరాగ! నీవు.

సామాన్యుఁడు గాదే! బాల! గోపాలుఁడు
ఆమానుషాకారిని కాముకుఁడని తెలిసి.
వగవగపలుకులు బిగువులు నగవులు
సొగసుచూపులు యీ వగను వశముచేసి
తగిన రాకలవును తెల్ల తాఁ బట్టు కొనక తేక
వగకాని కోక కావలెనని యడిగేవు.
వలపేడ దేమన వారికి మానినీ!
వలపించి వలపించి తెలగించి చెలువుని
పలుమారు తనయింటి బంటు సేయుట మాని
చెలకత్తెలను బంపి పిలిపించెదవు దాని
నిను వాదెనంతఁగ నీవు తత్తరించి
తనివి దీరనంటులను జూడ తెలియఁగించి
మొనసి గోపాలుని వేసపుచ్చఁగ మంచి
తనువును వలాస మాధవున కొప్పగించి.

1. సామాన్య. ఈ లక్షణం. విత్తమాత్రోపాధిక సకలపురుషాభి-
లాషా సామాన్యవనితా. 2. వైశికం :- బహుళ వేశ్యోప-
భోగ రసికో వైశికః. 3) సంభోగశృంగారము.
4) స్వభావోక్త్యలంకారః. లక్షణం.
వస్తునా వస్తునో యత్ర సంబంధః పరికల్ప్యతే.
చిత్రోత్ప్రేక్షా విహీనా సా స్వభావోక్తి రుదాహృతా.
5. మతిర్నామ సంచారీభావః:-
విద్యుచ్ఛాస్త్రార్థ నిర్ధారణా మతిః.

29 భైరవి. మిశ్రము. (సామాన్య)

ఇటువంటి సుదతిని ఇఁకను చేపికొనరాదా
ఇది నీకు మరింతకాదా!
కుటిలుఁడయిన రాజగోపాలుఁడవు గాదా!
గుణము మరపు రాదా! దానితోవాదా! ఇ॥

నిదురకంటికి రాక బెదరి బెదరి తేచి
నీ పేర పిలచేనిరా!
మదనతాపమున మరచి [illegible] పోయిన
పెదవి గాంతము చూతరా
ముదిత గందము పూట ముమ్మాటి వలదని
వెదచల్లనది గదరా!
మదవతులకు నేమి మందుపెట్టెదవో
ధర్మమేమి దెలుపరా! నిర్దయుఁడాయెరా! ఇ॥

మునులదానను నిను మురుపు దెమ్మనుచును
మునుకుచు తిరిగెనిరా!
పసిడి వెలపు అప్పు ప్రభువులు పిలచిన
పరవశము చేసెదనిరా!
ఇసుమంత నీదయ గలిగినదే చాలు
ఇది పదివేలనిరా!
పసితనమున మా పఁతిని నీ విట్లు
వ్యసన పఱచుట దగునా! యాసమంతాన. ఇ॥

నిన్నెడఁబాసిన నిమిషంబున వరుది
సన్నమయి పోతెను గా.

అన్నమాహారము ఆటపాటలను
అప్పుడే మరచెను గా.
ఎన్నరానిదెల్ల నెన్నుచు తలయూచి
తిన్నగ నవ్వెను గా.
పన్నగశయన! గోపాల! నిన్నెనసిన
దిన్నరాదను కొనెనా నీకిది బాగ..

1. సామాన్య. ౨. జాతి:- కౌతుక్య స్వాపార పారంగతా దూతి.
2. వైశికః. 3. నాయకోరఖ్య సంభోగ శృంగారము.
4. సిద్ధవిషయ హేతూత్ప్రేక్షాలంకారః.
రక్తా తదాంఘ్రియుగళీ భావిక్షేపణాద్ధ్రువం.
వ్యాజోక్తిరలంకారమపి సంసృష్టిః.
వ్యాజోక్తిరన్య హేతూక్త్యా యదాకారస్య గోపనం.
5. శంకా నామ సంచారిభావః
అనిష్టాప్తస్యవైవ త్ప్రేక్షా శంకాలజ్జాది సంభవా.
జ్ఞాస్వస్యస్య ఇత చిత్తం స్యాదపరిచిత స్వయా..

26. కాంభోజి. మిశ్రము. (సామాన్య)

చక్కఁదనము చూచి భ్రమయకురా!
యింద్రజాలకత్తె గదరా!
చికురతివాడ! దాని వలలో మఱువేరా! చెప్పరా!
శ్రీ రాజగోపాలధీరా!

కాంచెగత్తె గాదు బాగా తెలుసుకోవమ్మ
కోమలమటు మోము తెవ్వఁడయిన నమ్మ

వంచనమాట లావన్నెలాడి సొమ్ము
వగల నీ వెఱుంగవు వలపు గుజ్జువు కావున్
బలిమిని చేబట్టి పచ్చిపచ్చిగాఁ దిట్టు
పడకింటిలోన వెలు(గురు?) తురుని దాచిపెట్టు
వలపు తాళ్ళతే నను చు నెత్తి గొట్టు
వద్ద జేరిన నాపనికి నామముఁ బెట్టు.
నిన్నుఁ జూడ వచ్చినటులో! యది నిన్న
నేరబాష్టి తప్పునడత తెల్ల విన్న
నన్నెఱనటు లాకన్నె నేలట సున్న
నామాట నీకింకఁ జెలుప సంశయమున్న.
1. సామాన్య. 2. వైశిక్య. 3. ఈర్ష్యావిప్రలంభ శృంగారరస్య.
ఈర్ష్యాహేతు ర్విప్రలంభః విశ్లేష స్సాగసి ప్రియే.
ధన్యాఃస్ఫాం త్వత్ప్రియా నామ పాపితాస్మి వతా ద్వయత్
4. అభూతోపమాలంకారః. 5. అసూయా నామ సంచారిభావః.
పరోత్కర్షాసహిష్ణుత్వం అసూయా పరికీర్తితా.
వీక్ష్య ప్రియాన్వితా మన్యాం బాలాస్ఫ దరుణేక్షణా.

27 బిలహరి. మిశ్రము. (అన్యసంభోగదుఃఖితా)
ఇన్ని నేర్చి ఫలమేమే! తనవారి హింస తెలియలేక
కొన్నాళ్ళకు ధూర్త గోపాలస్వామిని
వన్నెవిడెఁ బిలచి వచ్చిన చెలియవు నే. ఇ॥
దురుసుగాను పంతెమ్మద కొంగు చెక్కవు
ఇరుచేతుల నారిదీసా! మరేవు
సొకులుబాసి సోలుచు దికుళ్ళలు చూచేవు
చాకిరిసేయునావు చిన్నదానవు నీవు.

ఎన్నరానిదెల్ల నేనన్నచునున్నావు
నన్నెఁ జూచినంత చిన్నఁబోయినావు
మునుపు నన్నెఱిన ముద్దుగోపాలుడు
అన్నమాటతే యమోవంత యున తేవు.
1. అన్యసంభోగదుఃఖితా
త్వం దూతి నిరగాః కుంజం నతు పాపేయ స్య గృహం.
కింశుకాభరణం దేహే దృశ్యతే కథ మన్యథా।
2. శఠః. గూఢవిప్రియకృచ్ఛఠః.
3. ఈర్ష్యావిప్రలంభశృంగారః. 4. స్వభావోక్తిరలంకారః.
5. అసూయానామ సంచారిభావః.

28. పున్నాగవరాళి. మిశ్రము. (అన్యసంభోగదుఃఖితా॥)
ఎల బొంటిగాను పోవ్వాంటివే!
ఏమందునే కామినీ!
గాలి శంకయు సోకినటులు తా చేని
బాలరో! ధూర్త గోపాలు నింటికిని.
చేకాకు పడి మేను చికిలమాయె? సుందరిగా
పోకున నీ తడబాటు కలిగెనుగా.
చికటిలో సల్లగాఁ గందిబడి బాగ
నీకేమి తోచక యిట్లు యితిపో వేగ
నీవిట్లు సొలుచు నిట్టూర్పు లిడుచేవే
వేరావిగాంత మేమే! మదితలో చూడవే!
కావలె నని యిట్లు కలచుకొందురో! నీవే
ఆపరించిన దప్పు మాత్రపించినవే,

వేవేగ ననుఁగూడు వేణుగోపాలుఁడు
ఆ పాదుక తా నట్టె మఱచినాఁడు,
ఏవగలోచక దేమి చేసెద చెలియ!
నావంతె నెవ్వను కావలెనా నేఁడు,

1. అస్యాం సంభోగదుఃఖితా, 2. శఠః, 3. ఉత్తాన విప్రలంభ శృంగారరసః, 4 స్తుతి నిందాలంకారః,
సాధు! దూతి! పునస్సాధు! కర్తవ్యం కిమతః పరం!
యన్మదర్థే విలూనాసి దంతైరపి నఖైరపి.
5. అసూయా నామ సంచారి భావః,
గురుమాన లఘుమాన మధ్యమాన లక్షణం.

29. సురటి. ఝంప.

ఇంత కోపమేటికే! యింతిరో! యిప్పుడు
సంతతము గోపాలస్వామి చేసినా
ప్రాంతమైయున్న దని పల్కుచుండితి నీకు
చిలుక పలికె ననుఁ దలఁచి నేఁ జూచితి
చెలియ పలుకులటంచు తెలియనైతి.
అలనాఁడు జూచెద ననుచు నీవంతలో
పలుకారికె తలంచుచు బంతులాడెనంటివే!
ఆ కలికి రోసంబు అధికమంటివి నీవు
ఏకలికి జలజాక్షుని లేవుంటి ననుచు
నీకుఁ గను తెల్లనై నిజ మెఱుఁగుదా మనుచు
చేకొట్టి బాసలు సేయుమంటివి గదా!

బలచేకటిని చాల వలచి నేనో! ఆహో!
తెలియకనే నీవనుచుఁ జెలిని నేఁ గలసి
పలుమారు తాళు కొమ్మని నీకు నే మ్రొక్క
చెలిమి గోపాలునితోఁ జెప్పుమాడంటివే!

ఈ పదము 1వ చరణం లఘుమానం. 2వ చరణం మధ్యమాన. 3వ చరణం గురుమాన.
ప్రియాపరాధ సూచికా చేష్టా మానః. సచ లఘుర్మధ్యమో గురుశ్చ. అస్య స్త్రీ దర్శనాది జన్యో లఘుమానః, అస్య నామ శ్రవణజన్యో మధ్యమః, అస్య స్త్రీ సంభోగాది జన్యో గురుః,
అస్యధా:- సిద్ధ కులూచాలాద్యపనేయో లఘుః, శపథాద్యపనేయో మధ్యమః, చరణపాద భూషణాద్యపనేయో గురుః. 1వ చరణము. భ్రాంతిమదలంకారము,
2 ,, స్మృత్యలంకారము,
3 ,, సందేహాలంకారము.
స్మృత్యన్వతి భ్రాంతి సందేహా స్తదలంకారలంకృతిత్రయం.
పంకజం పశ్యతః కాంతాముఖం మే గాహతే మనః, 1.
అంతం ప్రమత్త మధుప స్సన్ముఖం వేత్తి పంకజం. 2.
పంకజం వా సుధాంశు ర్వేత్యస్మాకం తు న నిర్ణయః,
2. సాయకః శఠః, 3. ఉత్తాన విప్రలంభ శృంగార రసః,
4. అమర్షో నామ సంచారిభావః,
క్రోధాంకృతా పరాధేషు స్థిరాడ్స్య మర్షత్వ మస్యతే.
గురుమాన లఘుమాన మధ్యమాన లక్షణాలు.

30. కాంభోజి. మిశ్రము.

ఇందుకు అలిగెదవే! ముద్దుగుమ్మా!
యెంచుక వానిపయి యేమి నేరమమ్మా!
కొందఱివలె నేవు నీపాలనిపయి
సందేహపడి యీసమయంబునఁ గొమ్మా!

మందగమన అద్దరిందుఁ బందెము వేసి
పందు కొట్టేవేళ పంతెన్నద జారితే
అందులకె నాకటతె హరిహరి! యనినంత
నెందుకుఁ బిలచేనని చూచినాఁడఁట!
తాను చేసినట్టి నానావిధలల
చాన! నీకుచములపై వ్రాసినదియేమి-
ఏ నారీమణీ! తెలుఁగుదామని వాఁడు
అనఁగసాక్షి వ్రాసెనటె! యనెనఁట॥

కానిరా! గోపాలా! నే నేవుపవళించు
పానుపుపయి నలదాని రవిక విప్పగా నేలననేవు
ఆ(నా) తిమణి వానికి నేకుత్యకానేక సేయను తానే వేసినదట!

ఈ పదమందు 1 వ చరణము అప్పస్త్రదర్శనమువల్ల బుట్టిన లఘుమానము.
" 2 వ చరణము, అన్యకామత్రహాగమువల్ల మధ్యమమానము.
" 3 " అన్యసంభోగచిహ్నంబులచేఁ గలిగిన గురుమానము.

2) శఠః. 3) ఈర్ష్యా విప్రలంభ శృంగారః రసః.
4. స్వభావోక్తి రలంకారః.
5. ఈర్ష్యామాన సంచారీభావః.

31 శహాణా. చాపు. (ప్రోషితభర్తృకా)

ఏమందునే కొమ్మా! దీనివెత తెల్పు తెరుగనమ్మా!
కోమలి శ్రీరాజగోపాలు నెడఁబాసి
రామరామా! యిన్నాళ్లు కాచితిని తాళునిరా!

పన్నీటఁ దడిసే పవిటి పంతెన్నద కొంగు
కన్నీటఁ దడిసెనుగా!
మిన్నగ మెరసే మెలఁతి చకోరపు వేసు
సన్నమై సొలసెనుగా!
వన్నెవిహారినట్టి వనితముద్దు మోము
చిన్న బోయినదిగా!
వెన్నెలనాడే వెలఁది, చందురుని
కన్నెత్తి చూడదుగా దిగులొందెఁగా॥ ఏ॥

పలుకాపకము తెవ్వా పలికే చతురకు
పలుకు సహింపరాదెఁగా.
విరులపయిఁ బవళించి పోరితే సుకుమారి
ధరను బవ్వళించెఁగా.
చిత్తు తలవలెనే చెలఁగే సరసికి
చిఱునవ్వు కఱువాయెఁగా
సరిగకోక గట్టు సౌందర్యవతి పొంత
చలువకోక కట్టగా బడత పుట్టెఁగా.

పొలుగారు దీని బంగారు చెక్కిళ్లు
బలుతెల్లనైనదిగా
వేంతైన సంగీతములకు; సంతాపమిలాగు గలిగెనుగా॥

బాలగోపాలుఁడు బాసలానను సతి
ఏలినవాఁడనేగా! మఱు మఱచెఁగా.

1) ప్రోషితభర్తృక.
దేశాంతరగతే కాంతే ఖిన్నా ప్రోషితభర్తృకా.
2) అనుకూలవతి. 3) వియోగవిప్రలంభ శృంగారరసః.
4) స్వభావోక్త్యలంకారః. 5) మోహో నామ సంచారిభావః.
మోహో వస్తు మూర్ఛనం భీత్యా దుఃఖావేశానుచింతనైః.
నిరీక్ష్యేందుం రథాంగ్యేవ నిరపాస్త నిశాసు సా.

32 కల్యాణి. మిశ్రము. (ఖండిత)
నీ పాటుకు వేగున నిందు వచ్చేది
నీతి కాదనఁ దగునా!
ఆపె నీకు రాజగోపాల! అద్దముఁ జూపక
నన్నిటు రాపుఁ జేసెఁ గాక.
రాతిరెల్ల నిదురంతయు లేకనే
మలసాటి యింటఁబడి నలఁగుట లెంచక
పాతచలువ దుప్పటి మునుగిడుకొని
చేతకాని కోడికూఁతవిని చెదరి,, నీ.
కోంక మీఱి నా కోమలి నీవును
చేరి యానందమై చెలఁగుచు నున్నట్టి
యారేయి నిమిషంబై చనఁగాఁ దెల్ల-
వారిన వెత చెంది వడిగఁ జీకటి తోను,, నీ..
భళిర! రాజగోపాల! నీమదిలో
పలుమారు వసియించు భామకుఁ దెలంతుక

తాలితటి బాసల తాంయు రాదని నాదు
కలలో నసుఁ గూడి కరుణానేలు దారి.

1. ప్రౌఢ ఖండిత.
అన్యోపభోగచిహ్నితః ప్రాతరాగచ్ఛతి ప్రియో యస్యాః
సా ఖండితా. 2. శరః. 3. స్తుతినిందాలంకారః.
సాధు! దూతి! పునస్సాధు! కర్తవ్యం కిమతః పరం.
యన్మదర్థే విలూనాసి దంతైరపి నఖైరపి.
4. అజ్ఞాన విప్రలంభ శృంగారరసః.
5. అమర్షో నామ సంచారిభావః.

33. తోడి. మిశ్రము. (ముగ్ధా కలహాంతరిత)
చెలువుఁడు కోపించెనే! (ఝంతె కలదు.)
1. ముగ్ధా కలహాంతరిత.
పతి మవమత్య పశ్చాత్తాపితప్తా కలహాంతరితా.
ముగ్ధా లక్షణంతు.
ముగ్ధాల్పంతరావనా మూఢా లజ్జావిజితమన్మథా.
2. అనుకూలః. 3. స్వభావోక్త్యలంకారః.
4. త్రపా నామ సంచారిభావః. 5. వియోగవిప్రలంభ-
శృంగారరసః.

34. మోహన. మిశ్రము. (మధ్యా కలహాంతరిత)
ఆలోచన చేసి చూడుమిదా! నే
తావల వలసి నట్లుండుమిక
(పూర్తిగా లభించియుండలేదు)
మధ్యా కలహాంతరితా:- యథా:-

స్వాపే ప్రియాననవిలోకనహానిరేవ
స్వాపచ్యుతౌ ప్రియకరగ్రహణాప్రసక్తిః.
ఇత్థం సమాగమనముఖే పరిచింతయంతీ.
స్వాపం విధాతుమపి హాతుమపి ప్రపేదే.
2. శఠః, 3. ఈర్ష్యావిప్రలంభ శృంగార రసః
4. స్వభావోక్త్యలంకారః. 5. గర్వో నామ సంచారిభావః.
ఆత్మ తద్గుణాన్యధికోత్కర్షపూర్వో గర్వో బలాదిభ్యః.
తుల్యో మంతా కిం సాధయతో రూపేణాతిశయా ప్రియా

35 ఘంటా. మిశ్రం. (ప్రౌఢా కలహాంతరితా)

ఇంతిరో! నేఁ జేసిన పాపమే
ఇట్లాయెనా! విభుఁడే!
చెంత నున్నయట్టి శ్రీగోపాలసామే
ఎంతమాటి మొగఁజూసెను చూడవే!
చిన్ననాఁడే పాఁడు చేసిన చెలిమి
శివ శివా! యిపుడు తొలఁగేమి!
ఎన్నాళ్లకయిన ఈ వ్యసనమారదు సుమి!
ఏమో! వదరితి నీకను వ్యసనమేమి!
నేలఁ తతో మాటాడవద్దంటే కోపమా!
నేనన రాదని వాని భయమా!
అలసి నేనాకమాటన్నదే నేపమా!
అతిధీరుఁడు నే సతి యల్లు వనమా!
పలచితానే వచ్చునా! గోపాలుఁడు
వాఁడేల వచ్చెనే దక్షిణానాథుఁడు.

వలదని నేవేఁడిన వచ్చి ననుఁ గూడు
వనితరో! ఎంతెందున సుఖమేమి విడు విడు.
1. ప్రౌఢ- కలహాంతరిత. 2. దక్షిణః. 3. ఈర్ష్యా-
విప్రలంభ శృంగార రసః. 4. విషాదాలంకారః.
విషాదః స్వయం యుక్తస్య ప్రతిషేధో విచారణాత్.
చంద్ర! సందర్శయాత్మానం అథవాస్తి ప్రియాముఖం.
5. చింతా నామ సంచారిభావః.
ఇష్టానభిగమాద్ధ్యానం చింతా శూన్యత్వ తాపకృత్.
కిమప్యన్యస్మిత్రైక ప్రణాధ్యాయంతీ స్వయమేవ సా.

36. సౌరాష్ట్రము. మిశ్రము.

వానిదూర నేతే. (అసం)
1. ప్రౌఢ- కలహాంతరిత. ఉత్తమాచ. 2. శఠః.
3. ఈర్ష్యావిప్రలంభ శృంగారః. 4. స్వభావోక్త్యలంకారః.
5. చింతా నామ సంచారిభావః.

37 సావేరి. మిశ్రము.

ఏమి పలుగ దాంతెనుఁగా. (అసం)
1. ప్రౌఢ- విరహోత్కంఠిత.
సంకేతస్థలం ప్రతి భర్తురనాగమకారణం వాలోచయంతీ
సా (ఉత్కంఠితా) 2. పతిః. 3. స్వభావోక్త్యలంకారః.
4. వియోగ విప్రలంభ శృంగారః.
5. మోహో నామ సంచారిభావః.

38. ఆహిరి. మిశ్రము. (నిరోష్ఠ్యము)

ఎల రాఁడాయెనే! ఓ చెలియరో!

ఎలరాఁ తాంతొనే! ఒతెల నాగరా! నే
తాళ తేనే స్త్రీ(త్రీ) లాఁటిఁదయిన కృష్ణుం.. మి.
కలికుగా నిదా! కాంతుఝుఁ డెద నేంచు
తరులను కోకిలాతతి రాద నేంచు
చిలుత గాలంచు నల చంద్రుఁ డనల డాంచు
తరుణిరా! నాతొద తల్లడిల్లటాతొ.
నిదుర కంటికి రాదు నేలఁతా! నే తేనెంచు చేదు
ఇది నీలాలో నన నిటుల సిగ్గన నేదు,
సదంతునిఁ దాఁడి దెచ్చెద నన్న + చెలి రాదు
అది రాకంతుండుట యుట్లని తెలంచుదు,
కన్నులార నా చిన్ని కృష్ణునిఁ జూడ
కిన్నాళ్లు నేఁ దాళ్లు కొన్న దాన నటె
తిన్న గాను నా చన్నుల నంటుచు
నన్ను లనదార . . . .

1. ముగ్ధా విరహోత్కంఠిత, 2. పతి. 3. వింతెాగ విప్ర-
లంభశృంగారః, 4. స్వభావోక్త్యలంకారః,
5. చింతానామ సంచారిభావః,

39 దారి చూచుచున్నది. (అసం) శంకరాభరణము. మిశ్రము.

1. ముగ్ధా- వాసకసజ్జా.
అద్య మే ప్రియవాసర ఇతి నిశ్చిత్య యా సురతసామగ్రీం
సజ్జీకరోతి సా వాసకసజ్జా.
2. పతిః. 3. స్వభావోక్త్యలంకారః. నాయకారబ్ధ సంభోగ-
శృంగారః. మదో నామ సంచారిభావః.

సమ్మోహానంద సంభేదాన్ మదిరాదికృతాన్ మదః
ఉపేత్య సంగతాస్థం వా ప్రియం చింత్రైక తత్పరా.

40. సౌరంగ. మిశ్రము.
వాని దూరద వింత తెసుతే. (అసం)

1. ప్రౌఢా- స్వాధీనపతికా, సదాకృతాజ్ఞాకరప్రియతమ
స్వాధీనపతికా. 2. అనుకూలః. 3. సంభోగశృంగారః.
4. స్వభావోక్త్యలంకారః, 5. ధృతిర్నామ సంచారిభావః.

41. సావన. మిశ్రము.
కోపము దీరెనా! యుద్ధరికిని
కోపము తీరెనా!
గోపాల! నీవే మనసు వేఁడవలసెనా!
కోమలాంగి వేఁడెనా! ఎటుతైన
చల్లఁగఁ బలుకుచు చకోరకి వెన్నెవి చప్పరించు కొంటిరా
ఉల్లము రంజిల్ల కౌఁగిలించి ముద్దులుంచుచు
సొకిలితిరా! భళి! భళిరా!
మనసు కరిగి చాల పచ్చిపచ్చిగా
మాట లాడు కొంటిరా!
మునుపటి వలెనే ఒఱుకరి కొకరు
ప్రేమఁ బూని మెచ్చుకొంటిరా చకలని దాన!
విరుల పానుపుమీఁద వెలఁడించు నీవును
సరసము లాడితిరా!
హరి గోపాల వేసము మాని గూడి బ్ర-
హ్మానంద మొందితిరా! నవ్వకు తెరా!

1. స్వాధీనపతిక, 2. అనుకూలుడు. 3. సంభోగ శృంగారరసము.
4. స్వభావోక్త్యలంకారము. 5. ధృతిర్నామ సంచారిభావము.

42. జంఝావతి(?) మిశ్రము.

చూడవే! అది నడిచే. (అసం)

1. పరకీయాభిసారికా.
స్వయం వాభిసరతి ప్రియం అభిసారయతి సా అభిసారికా.
2. ఉపపతి. 3. నాయకౌ లబ్ధ సంభోగ శృంగారరసము.
4. మదో నామ సంచారిభావము, స్వభావోక్తి రలంకారము.

43. తోడి. మిశ్రము.

తత్తరపడ తేకనే యున్న దోలడి-
తన మేమను కొందునే!
క్రొత్తగాను రాజగోపాల! నీవన్న
యుత్తరంబు తెలుసుకొందునని..
వేడుక ఊరికి వెడలి వచ్చెదనంటి
వీడె మెసంగి యిది విహితము ప్రాణేశ!
నేడు నీ మది కోర్కె నెరవేరును నీకు
తోడు నా మనసున్నా తాళత బంపితి నని
కంకణాయుగళము కస్తూరియును ధృతి
పోక మయిన బుద్ధిపోవగా నంతనే
వంకవారితో జీవంబును వెడలక
సంకటపడ నేల! సామి! తెల్పు మని.. త.
చాల ప్రొద్దు పోయె సామి! రాజగోపాల!
నీకు నెన్ని పనులున్న దోయి!

వేళ జూడి నన్నేలనవార నే
కేల నింక నా జోలి యెంతనుచు నవ్వి.

1. ప్రౌఢా - ప్రోషితపతికా.
దేశాంతరప్రవసితో రమణస్స యస్యాః
దత్తా వరం చిరతరం గురుకార్యయోగాత్.
దుర్వారదుఃఖదహనవ్యధ పీడితాంగీ
ప్రోషితపతిర్నిగదితా కవిభిః పురాణైః.
2. పతి. 3. ప్రవాసవిప్రలంభ శృంగారరసము.
4. చపలాతిశయోక్త్యలంకారము.
చపలాతిశయోక్తిస్తు, కార్యే హేతుప్రసక్తిజే.
యాస్యామి త్వదితే తస్యాః వలయో భవ దూర్మికా.
5. మరణం నామ సంచారిభావము.
మరణం మరణోద్యోగో విరహాదిభవో మతః.
చంద్రముద్వీక్ష్య తే బాలా నిజజీవితనిస్పృహా.

44. చేగడ. మిశ్రము.

ఇన్ని వింతలు పుట్టెగా, ఈ విధిలో
కన్నుల పండుగగా,
మన్నారుగోపాలుడైన సామి
యున్నాళ్లు శేపట్ల కేగివచ్చినయంత
సరగ నీరదములు జతచేరి మెఱసెను
చాల పాడిన కలువలు ఝణములన జూచెను,
మరిగియున్న చందమామయు గాచెను
మాటాడని చిలుక మరిమరి పదరెను. ఇ..

జక్కవ లప్పెంగి చాల క్రీకిటాడెను
అకటా! దానిపై రెక్కలు విరిచెను
స్త్రీకి పొలన తేక చుట్టుక తేచెను
సుదతిరో! మదకరి సూటిక పోరెను.

ఆకాశమున కట్టి బంగారు కోట
చెకటిలో దాటి చిత్రిత నగరము తా
చే కాని చేసెతెను శ్రీ రాజగోపాల
ఈ కారణమేమె! యిక చెప్పరుగక (?)

1. పరకీయా-సమాగచ్ఛత్పతికా, 2. ఉపపత్నీ.
3. నాయకారబ్ధ సంభోగశృంగారః, 4. రూపకాతిశయో-
క్త్యలంకారః, 5. ముద్రా నామ సంచారిభావః.

45. అఠాణా. మిశ్రము.

ఎలనాగ! ఈ వింటి కేల వచ్చితివి!
ఏం మందునే మానిని!
కలకంఠి కపటముగాను మాటాడిన
చలచిత్త గోపాల స్వామి మాట విని.

అకటా! నీను జూడ నాసించితి నంటె
అకటా! కను గొందు మచటనే యనెనే
ప్రొద్దుకిరణముల పదముల చూపవే యంటే
ప్రొద్దుకు రాదు కనని పొలతి దీవించెనే.

కన్నతల్లిని బాయగలదటవే యంటె
కన్నదేవత పెంచుచున్న దేవతే యనెనే
చిన్నపాపడేడ చెప్పవే యిప్పుడంటె, చిన్నపడుచా! చవతి నిచ్చెనె ననెనె.

ఎదురిట్లు పలుక నీ వెందుకు రావంటె
నెదురింట నున్న నీ కేల తెలియునదనె.
అది లోకువైతె యున్న దటవె నీకిప్పుడంటె
అది లోకవార్త గోపాలార్పణ మనె.

1. విప్రలబ్ధ. విప్రలబ్ధా తు వంచితా.
2. శరః. 3. సమాసోక్త్యలంకారః.
4. వియోగవిప్రలంభశృంగారరసః.
5. నిర్వేదో నామ సంచారిభావః.

46. పున్నాగవరాళి. మిశ్రము.

ఇతడెవ్వరు తెలుపవే! మానికము
నీవే యిట్లు పలచినావే!
పతి బాయిన రాజగోపాలుని చేరవే
అతి కోపమున పంతి మాటి బాసినావే.

నిను గాఢ్యిటు చిన్న చనువున లంటుచును
వేమారు గ్రోలు మనుచు చెనికి జూచి
కనులు తేలవేయుచును పాడ జూపవే
కనకాంగి నిల్పుటలను వగపడించిన

శేషగిరికన్నన కోపతాపము లేక
కాపురము సేయవే పడతిరో! నీవు.
ఈ పొద్దు నీ వొంటిరిట్లు చిన్నపోనేతే!
చీ! పోవే! పలచిన సిగ్గేదదే! చాన!

ఎనసిన గోపాలు నేడ జూసి
వేయాకు మనుచుని గాడెద మనుచు వెరచేవు!

వనితరో! యిది యెంతో బాగాయెను తేవే!

మునుపటి తలఁచి మనసున తలఁచకు

1. స్వీయా. 2. పతిః. 3. సంభోగశృంగారరసః.

4. స్వభావోక్త్యలంకారః. 5. చపలతా నామ సంచారిభావః.

47. సావేరి. మిశ్రము.

నన్నిటు తెగఁబాసినా పోతావు

కట్టుకొన్నది యేమవనే!

తిన్నగా నా మోము కన్నులారఁ జూచి

మన్నారుగోపాలా! యని నవ్వి. న..

ఓ సఖి! నాపేరు వాకొని అది నాపయి

నా సఖినను చేరదీసి కన్నుల తెల-

వేసి మరులుపుట్టఁజేసిన వయ్యారి

యీసమయమునను దోసమేమో యెంచి..

గొప్పచనుల రొమ్ము గ్రుమ్మి నన్నా కండ్ల

కప్పుకొనుచుఁ దనకప్పుఁ గిటుఁ గదియించి

యొప్పెంగుచును ముద్దులుంచిన దయపోని

యిప్పుడు మనసు నాఁ దప్పు తేలో! యెంచి

ఎంతో ప్రీతిగా నేమిరా! గోపాలా!

చెంత రారమ్మని చెలియ వేడి నాకు

వింత వింతగ నెదవిడక గూడిన

సంతసంగ మిసుమంతయుఁ దలఁచకే. న..

1. ఖండితా 2. ఉపపతిః. 3. ఈర్ష్యా విప్రలంభశృంగారరసః

4. స్వభావోక్త్యలంకారః. 5. అమర్షా నామ సంచారిభావః.

48. ముఖారి. మిశ్రము.

కాశికి పోయేన్నే నే నీవల్లనే కాశికి పోయేన్నే.

ఈసుఁడౌ త్రినటనే శాయుసుచు(?) నే

యాశ తెల్లను నిరాశ చేసుకయుంటి!

ఏ తీరునయినను ప్రీతి సేయుదువని

పాతకినే, చాల భ్రమసి తిరుగుచుంటి

రాతి మనసు గల నాతి నీవనుచును

నే తెలియక మోసపోతి నమ్మునయ్యా! నే, కా..

చక్కఁగాను నాతో సంతోషముగ నీవు

ఒక్క మాటాడిన తక్కువటే! నేను

ఇక్కడి భ్రాంతిచే నిల్లాలని చూసి

దిక్కు దెసలు లేక తిరిగి తిరిగి రోసి.. కా..

ముద్దుగుమ్మ! మన మిద్దఱుఁ గూడున్న

ముద్దు నటేశ్వరమూర్తికే తెలుసునా

సుద్దులంచుకయు సుదతిరో! తలఁచక

వద్దు చేసి నాతో పలుకవు గనుకనే.

1. ఉపపతిః 2. పరకీయా. 3. వియోగవిప్రలంభశృంగారరసః.

4. స్వభావోక్త్యలంకారః. 5. నిర్వేదో నామ సంచారిభావః.

49. అఠాణా. ఆది.

వలచి పిలచి చెలిమిచేసిన వగలు

చెలికిఁ దెలుపవటె నా! లలనా

దెలఁత! నీదు వగపులను సొలపులను

మొలకనగవు చూపులను వేసమని

తెలుసుకొనక్షే నిజమనుచు భ్రమసి మది
తేలుచును సోలుచును గోపాలుఁడు
చిన్నిచనులు కనుఁగొని వనితా, వనుచు సిగ్గుచెందవశమా!
అన్నివిటులు నివ్వెఁగని వేడుచుటకును
తో! యిది దారతనమా!
ఎన్నడు పసితనమా! అతని మనసెఱిఁగి
దూరుకొనాటయు ఘనమా!
వన్నెరవిక విడుచుటకు పోరములు చాలు
నానగు లోలుఁడగు దండాలుఁడు
ఏల దుడుకు పలుకులు నీవతె
చెలితే జగతిని తెరా! వే-
వేలకలరు పదరకా మెఱుఁగవ్వగదవే! యిదివెరపరుదా!
తాలిమి మఱిపోదా సరసుఁడగు
మన్నె దారము కానము రాదా! బతి-
మాట పలుక విడుచుటకును రామెుల-
మాలును విరహ మెసగు ఉదారుఁడు
నీడు చిలుకపలుకులు కులుకులు
గని నింద పలచినాఁడే! మరి-
యాద సుదము తెలివియుఁ గలిగిన
చెలువని నమ్మినవాఁడే! పర
బాధనలన్నుఱన్డే తనకుఁ దగు
పొలఁతి నీవే యను కొనుఘనుఁడే!

R. 2606

పోదమనను నినుఁ గలసి ముద్దు లిడ
ముకరుణాసఁగి క్రుకురనను గోపాలుఁడు.
1. వైశికుఁడు. 2. సామాన్య - సఖీ శిక్షా.
3. నాంయకారబ్ధ సంభోగవ్యంగ్యార్థ 4. స్వభావోక్త్యలం-
కారోక్తి. ధృతిర్యామ సంచారిభావక్తి.

50 శంకరాభరణము. మిశ్రము.

ఇప్పుడు కులాగు చేసి చాల మ-
క్కిప్పటి వలెఁ గాదనేల!
అప్పప్ప! నీమాంతు తెల్లను గోపాల!
రమెుప్పగించఁ జాల! దేవకీబాల!
చప్పుడు సేయక నీపడకిల్లునేఁ జొరవచ్చితిఁ గదరా!
అప్పుడు దీపము లేకయున్నఁ జేతు తేల పట్టితివిరా!
ఉప్పొంగుచును నీ మోవి యూని ముద్దులుంచ నేను పదరా!
తెప్పున నీముద్దుమోము నావలకిఁ ద్రిప్పుకొంటివేలరా! జారచోరా!
పోడిమిగా నీవు నాకురులు దువ్వి
యూడ కొప్పు పెట్టఁగా
వాడుక గలవారివలెనే చెకటి వేళ
విరులు చుట్టఁగా,
ఈడు లేని నా లేతాడ పిఱుదుల
ని...ప్పగాను బట్టఁగా
వేడుకగా నినుఁ గౌఁగిలించఁబోతే
వదలించుకొంటివిగా నీకిది బాగా.

సదంతముఁ దైనంత్రుట్టి చకరుని గోపాల-
సామి! నే చెయుకోక
అదరెను పెనావింతుం చెదరెను రవికయు
వదలెను దాని కాక
ఎదురేది చెలులకు మరిచూడ కాదని
వలపు సగాం చూకాక
మదనగోపాల! నిన్నే నంటుకొంటి చేర
బరునెత్రితివి ననుకనిస్తున.
(సంపూర్ణము.)

R.2606
B.798